

Ter gelegenheid van het 160-jarig bestaan van het St. Elisabeth Hospitaal wijdt de Napa enkele artikelen aan de medische wereld op Curaçao tussen 1816 en circa 1930. Vandaag: gele koorts.

Tekst: Jeannette van Ditzhuijzen

“Pynen in de ledematen, den rug en de lendenen, eene vurige roodheid der oogen, waterachtig aanzien van dezelve, met hevige pijn in de oogkuiten en het hoofd, en roodheid des aangezichts, nek en borst.” En dit waren nog maar de eerste verschijnselen van de gele koorts.

Een ziekte die tot 1909 regelmatig de kop opdook. Uit het boek ‘Beschrijving van Curaçou’ (1868) blijkt dat in 1803 het grootste gedeelte van het garnizoen aan de gele koorts bezweek. In 1807 waren de Engelse troepen op Curaçao het slachtoffer en in 1818 heerste de ‘klimaatziekte’ onder diverse scheepsbemanningen. Gemiddeld overleefde één op de drie patiënten deze ziekte niet.

Slavenhandelaren

De gele koorts werd door slavenhandelaren en kolonisten uit Afrika meegenomen naar de Nieuwe Wereld. Over de oorzaak tastten de 19e-eeuwse artsen in het duister. Volgens de Curaçaose dokter Daniel Peixotto speelden hitte en de nabijheid van de zee een rol: “...want in de midden distrikten van groote eilanden, en van het vaste land van Amerika is zy onbekend.” Algemeen werd aangenomen dat ‘inboorlingen’ en Europeanen die langere tijd in de tropen woonden de ziekte niet konden krijgen. Het zou nog bijna een eeuw duren, voor men erachter kwam dat de mug ‘Aedes aegypti’ de boosdoener was; dezelfde mug die dengue en chikungunya overbrengt. Officier van ge-

zondheid Salomon de Jongh beschreef in 1843 de ziekte van 98 manschappen van Z. M. Brik Merkuur. In een tijdsbestek van een maand overleden 21 patiënten: “onder geweldige braken van zwarte stoffen, onmogelijkheid om te slikken en stuipachtige toevallen, gaven de lyders den geest”, schreef hij.

Aderlating

Dokter Nicolaas Rojer gaf in de Curaçaosche Courant van 11 maart 1843 enkele tips om de ziekte voor te zijn:

- Men drage zorg, dat zyne woning luchtig, droog en schoon gehouden worde.
- Dat men zich aan geene, het ligchaam ondermynende, vermoedsaandoeningen overgeve, gelyk vrees, angst, toorn, enz.
- Men vermyde alle verhitende dranken, en make een matig gebruik van den roode wyn en van ligt bier.

Mocht de ziekte toch hebben toegeslagen, dan begon Rojer met een aderlating. Daarna schreef hij een braakmiddel voor, de dag erop gevolgd door een laxerend middel. Dat gele koorts zich meestal tussen november en maart manifesteerde is niet verwonderlijk: regentijd, muskientijd. Maar dat wisten de toenmalige artsen nog niet. Zij weten de ziekte aan “de Noorde en Noordooste winden, met koude vochtige lucht en veranderlyke thermometer stand”. Daar kwam volgens De Jongh nog eens het zware werk van het onttaugen en lossen van het schip bij: “Het scheepsvolk was daardoor aan eene meer dan gewone vermoeienis,

Dit in 1853 als militair hospitaal opgetrokken gebouw in Mundo Nobo diende vanaf 1892 als gelekoortshospitaal. Tegenwoordig is hier het Curaçaosch Museum in gevestigd. Foto Ken Wong, 2015.

brandende zonnehitte en gedurige afwisseling van temperatuur blootgesteld.”

Een derde oorzaak van de ziekte - “het inademen van schadelijke gassoorten, welke door het geheel ledig maken van het schip in hetzelfde overall verspreid worden” - kon volgens de arts voorkomen door het schip voortaan niet in de West schoon te maken of te ontruimen.

Gezonde bemanning

Het zou nog bijna een eeuw duren voor men erachter kwam dat de mug ‘Aedes aegypti’ de boosdoener was. Dezelfde mug die dengue en chikungunya overbrengt.

Ruim tien jaar na De Jonghs beschrijving van de ziekte prees officier van gezondheid George Ferguson diens uitvoerige verslag van de epidemie. Zo wisten artsen onder welke omstandigheden de ziekte zich openbaarde. Zelf publiceerde hij een overzicht van de laatste vijftien jaar. Op grond daarvan verwees hij de door De Jongh genoemde oorzaken van de ziekte naar de prullenmand. De laatste epidemie was immers in juli 1854 begonnen, in een tijd van grote droogte

en weinig wind.

Fergusons aanname dat alleen buitenlanders en mensen die kort in de tropen woonden, ten prooi vielen aan de gele koorts was in 1867 al gemeengoed geworden. Om die reden hoefden schepen ‘met eene gezonde Creolen bemanning’ niet in quarantaine, ook al kwamen ze ‘uit eene door gele koorts aangetaste plaats’.

Niet iedereen geloofde de verhalen over gele koorts. Chirurgijn-majoor Hendrik van Rhijn zag zich in 1853 genoodzaakt om het gelekoortshospitaal op Mundo Nobo open te stellen voor ‘wysneuzen en ongelovigen’. Dan konden ze met eigen ogen zien dat de patiënten echt wel gele koorts hadden. In één maand waren daar 139 zieken opgenomen, van wie er acht waren overleden, 74 patiënten waren inmiddels hersteld.

Kwaadaardige koorts

In 1868 heerste de gele koorts zo hevig, dat het aantal overledenen het aantal geboren ruimschoots overtrof.

TE KOOP
by Jos. D. Pardo,
1000 Bloedzuigers,
onlangs ontvangen, á f 8. per dozyn.
Curaçao den 24 April 1867.

Dokter Rojer begon zijn behandeling van gele koorts met een aderlating. Dat kon onder meer met behulp van bloedzuigers.

koorts

In een jaaroverzicht werd gemeld dat “kwaadaardige koortsen onder de inboorlingen van het eiland (hebben) geheerscht en heeft de gele koorts vele slagtoffers onder de Europeanen en Noord-Amerikanen gemaakt; Vele kinderen en mensen in den bloei des levens werden door die ziekten ten grave gesleept.”

Het Curaçaose weer werd nog lang als medeschuldige gezien van de ‘gevreese ziekte’. Toen men in 1897 soldaten in de regen had zien marcheren, stelde de Amigoe vast dat de “Curaçaosche regen nog altijd gevaarlijk is voor buitenlanders, die nog niet lange jaren hier verblijf houden.”

Muskiet

De ontdekking dat gele koorts niet van mens op mens werd overgebracht maar doordat een muskiet besmet bloed opzuigt en de infectie overbrengt door een gezond mens te steken, kwam in 1900. De Amerikaanse artsen Walter Reed en Jesse Lazear deden in Cuba onderzoek en proeven met besmette muskieten. Lazear overleed kort na een steek van een besmette muskiet.

Toch twijfelden in Brazilië sommige artsen nog aan de muggentheorie. Daar haalde men enkele net aangekomen migranten over om zich door besmette muskieten te laten steken. De proefpersonen overleden; hun nabestaanden werden financieel gecompenseerd.

De angst voor gele koorts verdween niet. Toen in 1903 de geneesheer van Bonaire aan de ziekte was overleden, werden op Curaçao alle schepen uit Bonaire aan quarantaine onderworpen. Een mug die een besmette opvarende zou steken, kon de ziekte immers

overbrengen.

Kort daarna vertrok officier van gezondheid dr. J. A. Portengen naar Havana om te zien hoe men daar met de nieuwste inzichten over gele koorts omging. Op zijn aanwijzingen liet de gouverneur daarna, in 1905, stadsgeneesheer Hendrik Ferguson in het militaire hospitaal een paviljoen afschermen tegen de muskieten ‘door middel van gespannen metaalgaas’. Ook de barakken op Mundo Nobo kregen een dergelijke ruimte voor lijdens aan de gele koorts.

Tanki's afdekken

In 1919 ging de Nederlandse dokter Nathaniel Waterman nog verder. Deze bacterioloog-seroloog was in 1916 benoemd tot eerste directeur van de Openbare Gezondheidsdienst. Hoewel na 1909 (sommige bronnen noemen 1914) op Curaçao geen gele koorts meer was voorgekomen, probeerde hij toch enkele maatregelen in de wet opgenomen te krijgen zoals het afsluiten van regenbakken met metaalgaas, het uitdrogen en dempen dan wel met olie begieten van stilstaande waterplassen, poelen en tanki's.

Hij had buiten de leden der Koloniale Raad gerekend. Die zagen niets in zijn voorzorgsmaatregelen. De voorzitter, shon Etie Statius Muller, vond Watermans voorstellen irreëel. In de stadsdistricten zou het nog wel lukken, maar hoe moesten al die tanki's en watervlaktes achter de dammen in hemelsnaam afgedekt worden?

De Amigoe begreep Statius Muller en meende dat er voor de buitendistricten best een uitzondering gemaakt kon worden. In en rond de tanki's leven immers diverse andere insecten, die op hun beurt

In het Militaire Hospitaal te Plantersrust werd in 1905 voor het eerst een afdeling met gaas afgeschermd tegen de muggen die de gele koorts overbrengen. Foto Ken Wong, 2015.

de muskieten opeten. Dus zo'n vaart zou het volgens de krant niet lopen.

Immuun

Christoffel Gorsira, lid van de Koloniale Raad, wees op Fergusons theorie dat Curaçaoënaars en niet-eilanders die al lang op Curaçao woonden de ziekte niet konden krijgen. Sterker nog, ze zouden immuun zijn voor gele koorts. Dus waarom al die maatregelen? Volgens hem hoefde Curaçao pas op te treden wanneer de naburige landen hun beschermingswerk hadden gedaan. Bovendien dacht hij niet dat de hele kolonie muskietenvrij kon worden

gemaakt, een operatie die ook nog eens enorme kosten met zich mee zou brengen.

Volgens Waterman was niet bewezen dat de lokale bevolking immuun voor de gevreesde ziekte was. Maar Gorsira voerde Johannes Evertsz op, gouvernementsarts en lid van de Koloniale Raad. Naar zijn weten had een Curaçaoënaar nog nooit gele koorts gehad. Evertsz was zo zeker van zijn gelijk, dat hij aanbod zich door een besmette muskiet te laten steken. Desondanks vond hij net als collega Waterman dat de ziekte bestreden moest worden door de muskieten zo

veel mogelijk uit te roeien. Gorsira volhardde in zijn mening dat de muskieten de bevolking als het ware kosteloos inentten.

Daarop sloot Willem Ellis het debat met de constatering dat het wel de kwadratuur van de cirkel leek: enerzijds de muskieten verdelen zodat vreemdelingen, die zich vestigden, gezond bleven, anderzijds zorgen dat er zo veel muskieten overbleven, dat die de Curaçaoënaars kosteloos konden 'inenten'. Het resultaat van dit debat was dat de door dokter Waterman voorgestelde wet vrijwel in zijn geheel werd weggestemd.

Nicolaas Rojer 1808-1888

Als elfjarig jochie vertrok Nicolaas in 1819 met de Euridyce naar Nederland. Veertien jaar later, na een promotie aan de Leydsche Hogeschool, vestigde hij zich als arts op het eiland. Hij woonde in het huis van zijn vader, Hermanus, in de Heerenstraat. Een jaar later, 1834, hij was net getrouwd met Virginia de Quartel, vertrok hij naar Suriname, waar hij chirurgijn-majoor was bij de schutterij. In 1838 werd hij opnieuw als geneesheer toegelaten op Curaçao. Van 1840 tot 1844 was hij tevens lid van de Koloniale Raad. Tijdens de gelekoortsepidemie aan boord van de Merkuur in 1843 verscheen er een felle polemiek in de Curaçaosche Courant tussen de artsen Corneille Jonckheer en Rojer enerzijds, en de officier van gezondheid Salomon de Jongh anderzijds. De Jongh meende dat Jonckheer en Rojer niet adequaat gehandeld hadden en verkeerde medicatie hadden toegediend. Verder zou de commandant van de Merkuur sommige manschappen onder dwang en zonder toestemming van de betrokken arts medicijnen hebben gegeven. Na het overlijden in 1849 van de chef van de geneeskundige dienst van het garnizoen, dokter Hille, hoopte Rojer diens functie te krijgen. Hij werd wel waarnemend hoofd, maar uiteindelijk viel in 1851 de keus op dokter Hendrik van Rhijn. Rojer vertrok kort daarna voor enkele maanden naar Nederland. In 1857 werd hij de ‘geneesheer van het gasthuis’ genoemd. Wegens zijn vertrek naar Bonaire in 1871 verkocht hij zijn huis aan de Breedestraat (nu Frederikstraat, oude DP-gebouw). Op Bonaire werkte hij drie jaar als gouvernementsarts en bij zijn vertrek werd hij in een ingezonden brief luidkeels geprezen. De dag van zijn vertrek van Bonaire werd “een ware treurdag voor de bevolking van Bonaire” genoemd.